

3. Гребенюк Т. В. Подія в художній системі сучасної української прози: морфологія, семіотика, рецепція: монографія / Т. В. Гребенюк. — Запоріжжя: Просвіта, 2010. — 424 с.
4. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн / Тамара Гундорова. — К.: Критика, 2005. — 264 с.
5. Дрозда А. Час смертохристів та помідори-вбивці [Електронний ресурс] / Андрій Дрозда // Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/01/10/chas-smertohrystiv-ta-pomidory-vbyvci/>
6. Ільницький М. Що було б, якби?.. Що буде, якщо?...: альтернативна історія Василя Кожелянка та антиутопія Юрія Щербака / М. Ільницький // Кур'єр Кривбасу. — 2012. — № 268—269—270. — С. 335—350.
7. Коскін В. Юрій Щербак: «Люди без моралі — це смертохристи» [Електронний ресурс] / В. Коскін // Режим доступу: <http://www.litgazeta.com.ua/node/1947>
8. Наріжна В. «Записки самашедшого смертохриста», або про диктатуру ідей у сучасній українській літературі [Електронний ресурс] / Вікторія Наріжна // Режим доступу: <http://historians.in.ua/index.php/avtorska-kolonka/151-viktoriia-narizhna-zapyskysamashedsheho-smertokhrysta-abo-pro-dyktaturu-idei-u-suchasni-ukrainskii-literaturi>
9. Слабошпицький М. Юрій Щербак. Час смертохристів: Міражі 2077 року [Електронний ресурс] / М. Слабошпицький // Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/yurij-shherbak-chas-smertokhrystiv-mirazhi-2077-roku.html>
10. Сосланд А. Апокаліпсис сьогодні [Електронний ресурс] / А. Сосланд // Режим доступу: http://www.ruthenia.ru/logos/number/2000_3/07.htm
11. Стріха М. Роман-пересторога Юрія Щербака «Час смертохристів» / Максим Стріха // Кур'єр Кривбасу. — 2011. — №262, 263. — С. 309—313.
12. Щербак Ю. Час смертохристів / Ю. Щербак. — К.: Ярославів вал, 2011. — 480 с.

М. В. КИРЯЧОК

ПРЕДОСТЕРЕЖЕНИЯ АПОКАЛИПСИСА

В РОМАНЕ ЮРИЯ ЩЕРБАКА «ВРЕМЯ СМЕРТОХРИСТОВ»

Стаття посвящена виявленню і характеристиці есхатологічних предостережень в романі Юрія Щербака «Время смертохристов». Прослідковано специфіку моделювання автором апокаліптичної картини майбутнього, в якому суспільно-політичний кризис, незвичайне протиставлення мегадержав, морально-етическа деградація людства стають причинами загибелі цивілізації.

Ключевые слова: апокаліпсис, есхатологічні предостереження, деградація, кризис.

М. КИРЯЧОК

WARNING OF APOCALIPSE IN THE NOVEL

BY YURII SHCHERBAK «THE TIME OF DEATHCHRISTS»

The article is devoted to revelation and characterization of eschatological warnings in the novel «The Time of Deathchrists» by Yurii Shcherbak. The modeling of author's special apocalyptic vision of the future was observed, in which the social-political crisis, the never-ending confrontations of the most powerful countries, the moral-esthetic degradation of the humanity become the cause of civilization's collapse.

Key words: apocalypse, eschatological warnings, degradation, crisis.

Стаття надійшла до редколегії 14.02.2014 р.

УДК 821.111:82-31:82-6

Я. П. КРАВЧЕНКО

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРОВОГО КАНОНУ ЕПІСТОЛЯРНОГО РОМАНУ В РАННІЙ ТВОРЧОСТІ ДЖ. ОСТЕН

Стаття присвячена малодослідженим аспектам ранньої творчості «першої леді» англійської літератури Дж. Остен. Встановлюється характер пародійно-полемічної трансформації прийомів просвітницького епістолярного роману в повісті Дж. Остен «Леді Сьюзен».

Ключові слова: епістолярний роман, Просвітництво, травестія, іронія, фарс.

З літературної спадщини Дж. Остен (1775–1817) у вітчизняному літературознавстві на сьогодні найбільш вивчені романи «Почуття і чутливість» («Sense and Sensibility», 1794), «Нортенгерське абатство» («Northanger Abbey», 1795), «Гордість і упередження» («Pride and Prejudice», 1797), «Менсфілд Парк» («Mansfield Park», 1813), «Емма» («Emma», 1815), «Докази розу-

му» («Persuasion», 1817). Різномасштабному аналізу романів «першої леді» англійської літератури присвячені сучасні дослідження О. Щепиної [10], О. Кудряшової [4], В. Івашової [3], К. Генієвої [2], Н. Михальської [5] та ін. Менш вивченою в українському літературознавстві залишається рання творчість Дж. Остен: перший досвід у жанрі роману «Любов і друж-

ба» («Love and Friendship», 1789), книга юнацьких пародій «Ювенілії» («Juvenilia», 1793), повість у листах «Леді Сьюзен» («Lady Susan», 1793) та уривки розпочатих, але не завершених романів «Сендитон» («Sanditon») і «Вотсони» («The Watsons»). Проте, попри малу дослідницьку увагу, саме студіювання творів раннього періоду дає підстави для аналізу витоків зрілої творчості письменниці, унаочнює формування авторських світоглядних та естетичних настанов.

Становлення творчих принципів Дж. Остен відбувалося на основі переосмислення художнього досвіду доби Просвітництва. Одним зі свідчень орієнтації письменниці на просвітницьку художню традицію є її звернення до епістолярного роману, найбільш продуктивного жанру в літературі XVIII ст. Жанрові прийоми епістолярної прози були розроблені у творчості С. Ричардсона, Т. Смоллетта, Ж.-Ж. Руссо, Й. В. Гете, Ф. Шодерло де Лакло. У романі в листах основний конфлікт виявляється не у сфері відносин людини зі світом, а всередині самої особистості. На зміну домінуючому авантюрно-подієвому сюжету приходять внутрішньо-подієвий. У цьому сенсі жанр епістолярного роману пов'язаний з зародженням психологічного роману, що прийшов на зміну роману авантюрному, і з сентименталізмом як особливою художньою парадигмою.

На межі XVIII–XIX ст. жанровий канон епістолярного роману втратив продуктивність і здатність активно впливати на подальший розвиток літератури. Занепад жанру і тиражування його канону відображені, зокрема, в ранній творчості Дж. Остен. У формі листів написаний її перший белетристичний досвід «Любов і дружба», а також роман «Еліонор і Маріанна», що надалі став сюжетною основою для «Почуття і чутливості». Відомо, що найпопулярніший твір Остен «Гордість і упередження» також планувався письменницею у формі листування героїв.

Повість у листах «Леді Сьюзен» була написана одночасно з двома названими романами (1793–1794), і її епістолярна форма залишилася без змін. За життя Дж. Остен цей твір за її бажанням не публікувався. Надалі, коли повість стала відомою широкому загалу, вона викликала суперечливі, іноді полярні, су-

дження. Дж. Честертон назвав «Леді Сьюзен» «порівняно нудною річчю», яку слід було б «залишити в кошику для паперів» [8, 268]. Англійська письменниця Ф. Велдон, навпаки, побачила в ній «захоплюючий, сильний і чудовий роман» [7, 381]. На нашу думку, художні принади цього твору можуть бути встановлені в контексті формування творчих настанов письменниці.

Відомо, що в ранній творчості Остен гостро полемізувала з жанровими константами літератури Просвітництва. Виступаючи за реалістичне відтворення характеру, вона висміювала масові літературні штампи і мотиви [9]. Отже, «Леді Сьюзен», можливо, слід розглядати як факт літературної полеміки на шляху до утвердження принципів класичного реалізму. Мета пропонованої статті – встановити характер пародійно-полемічної трансформації прийомів епістолярного роману в повісті Дж. Остен «Леді Сьюзен».

Наприкінці XVIII ст. епістолярний роман у його класичному варіанті розпочинає зазнавати різноманітних змін. У повісті Дж. Остен істотно трансформуються особливості сюжету, хронотоп, тип героя і форми художнього завершення.

Головна героїня, молода вдова Сьюзен Вернон, заплутавшись у власних любовних інтригах, змушена виїхати до провінційного містечка Черчил до брата покійного чоловіка. Приїзд «найбільш запеклої кокетки у всій Англії» викликає настороженість і побоювання господині будинку Кетрин Вернон. Викрити поведінку леді Сьюзен має намір брат місіс Вернон, сер Реджинальд де Курсі, який незабаром сам опиняється в полоні чар кокетки. Батьки і сестра побоюються одруження Реджинальда з підступною вдовою і намагаються переконати його в лукавстві цієї леді. Незабаром до Черчила прибуває дочка Сьюзен Вернон, Фредерика. Мати прагне видати її заміж за Джеймса Мартина, нерозумного і нікчемного дворянина. На захист Фредерики стає шляхетний Реджинальд де Курсі, до якого дівчина відчуває щирі почуття. Його втручання порушує плани леді Сьюзен, і вона вирушає до Лондона, де відновлює стосунки з колишнім коханцем Менверингом. Реджинальд, приїхавши слідом за нею, викриває правду про інтриги своєї обраниці, розриває відносини і повер-

тається до батьківського дому. З заключного авторського слова читач дізнається про весілля леді Сьюзен з колишнім нареченим дочки Джеймсом Мартином, а також про те, що Фредерика тепер живе в будинку Вернонів, очікуючи в майбутньому взаємності від Реджинальда.

У творі присутні два сюжетні центри – образи леді Сьюзен і Кетрин Вернон, і дві паралельні лінії розгортання сюжету: перша – це листування леді Сьюзен із подругою Алісією Джонсон, друга – листи Кетрин Вернон до своєї матері, леді де Курсі. Обидві лінії листування відображають одні й ті самі події з морально полярних позицій, зрозумілих читачу вже з перших сторінок. Перехресне листування поєднує погляд на події зсередини (леді Сьюзен) і з боку (Кетрин). При цьому Кетрин Вернон утілює авторську оцінку, вона об'єктивна, визнає безсумнівні переваги своєї родички, розуміючи й її лицемірство, першою гідно оцінює Фредерика Вернон. Такі персонажі, як леді де Курсі, сер Реджинальд де Курсі, місіс Джонсон, – це читачі, адресати, які практично не беруть участі в подіях. Сер Джеймс, міс Менверинг, сам Менверинг і його дружина не індивідуалізовані й виконують службову функцію в сюжеті твору.

Новаторство Дж. Остен полягає у травестійному переосмисленні жанрових канонів епістолярного роману XVIII ст. Зовні формальні ознаки цього жанру такі: героям важко, майже неможливо усвідомити, що відбувається, в їх багатослів'ї годі шукати логіки; замість неї бачимо незрозумілі контури фігур, подій, загального розвитку дії, при цьому фарб і світлотіней – надлишок. Оповіді ж Дж. Остен, навпаки, притаманні лаконізм, стриманість, відсутність повчання, патетики, надмірної емоційності.

Згідно з жанровими вимогами XVIII ст., головна героїня повинна бути наділена рисами «прекрасної душі», такими як розсудливість, делікатність, чуйність. Хитра, обачлива інтриганка, леді Сьюзен не володіє моральними чеснотами і, по суті, є антигероїнею. Її присутність руйнує традиційний для роману XVIII ст. «ідилічний хронотоп» [1, 157]. Героїня презентована як «чужорідна сила», що зазіхає на священний світ сімейної ідилії Вернон і де Курсі. Упродовж розповіді триває проти-

стояння між леді Сьюзен і гармонійним світом Вернонів. Воно завершується символічним вигнанням леді Сьюзен зі світу ідилії, яке, однак, показане не як покарання, а, швидше, як винагорода. Адже героїня отримує чоловіка. Відзначимо, що щасливе заміжжя як винагорода за добродієність і цнотливість – поширений мотив просвітницької літератури. Остен, у такий спосіб, знижує сентиментальний пафос любовно-сімейної ідилії.

У повісті відсутня традиційна для просвітницької літератури дидактична спрямованість. Незмінна повчальна любовна інтрига під пером Дж. Остен перетворюється на фарс. Конфлікт вирішується не заслуженим покаранням, а перемогою антигероїні. Автор пародіює стійкий мотив «винагородженої добродієності». Леді Сьюзен укотре доводить здатність силою її жіночої чарівності досягати поставленої мети. Її шлюб із Джеймсом Мартином у фіналі може розглядатися як іронічне обігрування незмінного морального імперативу просвітницької прози.

Своєрідно презентований у творі і традиційний урок добродієності. У повісті присутня істинно добродієсна героїня Фредерика Вернон. Однак у її зображенні Дж. Остен знову застосовує прийом «кривого дзеркала». Так само як підступність леді Сьюзен прихована за маскою чарівності, так моральна чистота Фредерики довгий час не усвідомлюється оточенням. До появи на сторінках вона отримує такі характеристики: «погано вихована...до того ж тупа і зарозуміла» [6, 641], «дурна дівчинка» [6, 645]; після приїзду до будинку Вернонів – «залякана істота» [6, 660], «бідолоха» [6, 661]. Цнотлива героїня відіграє в сюжеті другорядну роль, викликає жалість як жертва амбіцій і холодного розрахунку матері. Загалом її образ невиразний і схематичний. Шляхетний Реджинальд, який, за законами жанру, має покохати юну, чисту Фредерику, віддає перевагу її матері. Можливість майбутнього щастя молодих героїв у фіналі повісті викликає іронічний коментар оповідача: «Фредерику вирішено було залишити в сім'ї дядька і тітки до того часу, поки Реджинальд де Курсі, внаслідок жалісливих бесід, лестощів і вмовлянь, у неї закохається, на що...відводилося ніяк не менше року» [6, 698]. Таким чином, урок добродієності піднесено з

насмішкою, його сумнівність підкріплено авторською іронією.

Прийнята в епістолярному романі аналітика моральних достоїнств і вад персонажів у повісті Дж. Остен перетворюється на пародійне обігрування сюжету і характерів. С. Ричардсон, Й. В. Гете, Ж.-Ж. Руссо в своїх творах надсерйозні, епічно об'єктивні; Дж. Остен, навпаки, грає, навмисно порушуючи традицію витончено «відшліфованої» епістолярної прози. Апофеозом цієї гри є остання фраза автора-оповідача: «Я ж, зізнатися, відчуваю жаль лише до міс Менверинг. Адже щоб підкорити серце сера Джеймса, вона приїхала до Лондона і виклала на вбрання таку суму, яка підірвала її бюджет, щонайменше, на два найближчі роки, – і все ж була змушена поступитися його жінці, старшій за себе на десять років» [6, 698]. Сюжетна схема епістолярного роману XVIII ст. виявилася іронічно переграною Дж. Остен. Раціоналістичне і дидактичне начала поступаються лірично забарвленій уяві, невимушеності, іронії.

Зазначимо різке скорочення обсягу епістолярного роману у Дж. Остен. «Леді Сьюзен» включає сорок один аркуш, кожен з яких незначний за обсягом. І хоча автор визначає жанр твору як роман, у сучасних виданнях його кваліфікують як повість [6]. Поява епістолярного твору малого обсягу, в якому фіксуються лише основні, ключові моменти інваріантного сюжету, зумовлена герметизацією і подальшою деактуалізацією сюжету.

Англійська письменниця не використовує такі традиційні елементи епістолярного сюжету, як ініціювання листування і вступ до епістолярного діалогу, очікування листа, зниклі і перехоплені листи та ін. Листи використовуються як зручний засіб для введення в оповідь різних голосів і точок зору на події, що відбуваються.

Творча манера Дж. Остен, безсумнівно, сформувалася на художніх ідеалах Просвітництва, однак на межі століть письменниця відчувала статичність характеру у просвітницькому романі. У творчості С. Ричардсона,

Л. Стерна, Ж.-Ж. Руссо її приваблювало ретельне проникнення в почуття і настрої героїв, але моралізування й ідеалізація позитивних персонажів сприймалися нею критично. У зображенні характеру вона слідувала запропонованому нею визначенню людської природи як «поєднання гарного і поганого». Характер постає у неї в розвитку, в єдності особистісного й загального, або, як говорила письменниця, «таким ні на кого не схожим, і таким схожим на інших». Повість «Леді Сьюзен» демонструє процес становлення творчих позицій майбутньої романістки. Процес, початком якого стало визначення і заперечення всього непереконливого і, отже, неприпустимого в художньому творі.

Список використаної літератури

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе // Бахтин М. М. Эпос и роман / М. М. Бахтин — СПб. : Азбука, 2000. — С. 11—194.
2. Гениева Е. Ю. Обаяние простоты / Е. Ю. Гениева // Остен Дж. Чувство и чувствительность. Гордость и предубеждение. Леди Сьюзен / Дж. Остен. — М. : АСТ, 2003. — С. 5—24.
3. Ивашева В. В. Английский роман XIX века в его современном звучании / В. В. Ивашева. — М. : Худож. л-ра, 1990. — 479 с.
4. Кудряшова О. М. Художественное воплощение концепта «гордость» в романах Дж. Остен : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.01.03. «Литература народов стран зарубежья» / О. М. Кудряшова. — Н. Новгород, 2007. — 199 с.
5. Михальская Н. П. Проблема идеала в романе «Нортенгерское аббатство» и эстетические позиции Джейн Остен / Н. П. Михальская // Эстетический идеал и художественный образ. — М. : МГПИ, 1979. — С. 54—62.
6. Остен Дж. Чувство и чувствительность. Гордость и предубеждение. Леди Сьюзен / Дж. Остен. — М. : АСТ, 2003. — 712 с.
7. Уэлдон Ф. Письма к Алисе, приступающей к чтению Джейн Остен / Ф. Уэлдон // Эти загадочные англичанки. — М. : Прогресс, 1992. — С. 363—489.
8. Честертон Дж. Раннее творчество Джейн Остен / Дж. Честертон // Писатели Англии о литературе. XIX—XX вв. : сб. ст. / сост. К. Н. Атарова. — М. : Прогресс, 1981. — С. 267—272.
9. Четчко М. В. Ранние пародии Джейн Остен / М. В. Четчко // Филологические науки. — 1973. — № 6. — С. 34—46.
10. Щепина О. Н. Семантика художественного пространства в романе Джейн Остен «Мэнсфилд-парк» : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.01.03. «Литература народов стран зарубежья» / О. Н. Щепина. — Н. Новгород, 2001. — 182 л.

Я. П. КРАВЧЕНКО

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖАНРОВОГО КАНОНА ЕПІСТОЛЯРНОГО РОМАНА В РАННЕМ ТВОРЧЕСТВЕ ДЖ. ОСТЕН

Статья посвящена малоисследованным аспектам раннего творчества «первой леди» английской литературы Дж. Остен. Определяется характер пародийно-полемической трансформации приемов просветительского эпистолярного романа в повести Дж. Остен «Леди Сьюзен».

Ключевые слова: эпистолярный роман, Просветительство, травестия, ирония, фарс.

У. KRAVCHENKO

TRANSFORMATION OF GENRE CANON OF EPISTOLARY NOVEL IN EARLY WORKS BY J. AUSTEN

The article concerns some poorly researched aspects of study of early works by «the first lady» of the English literature – Jane Austen. In this article is to define the character of parody and polemics transformation of epistolary novel techniques in J. Austen's novel «Lady Susan».

Key words: epistolary novel, enlightenment, parody, irony, farce.

Стаття надійшла до редколегії 14.02.2014 р.

УДК 821.133.1–2.09«19»

Ю. В. ЛЕДНЯК, Г. В. ЛЕДНЯК, А. О. СКОРИК

ОБРАЗНА СИСТЕМА ДРАМИ Ж. АНУЯ «МЕДЕЯ»

У статті аналізуються особливості образної системи драми Ж. Ануя «Медея». Специфіка системи образів розглядається у зв'язку зі своєрідністю проблематики й основного конфлікту твору.

Ключові слова: персонажі драми, образна система твору, специфіка системи образів.

Жан Ануї, один з найбільш популярних драматургів Франції ХХ ст., презентує «інтелектуальний театр», пов'язаний з філософськими засадами екзистенціалізму. Серед драм Ануя, написаних на відомі міфологічні сюжети, особливе місце посідає «Медея» – «найчорніша» з усіх «чорних» п'єс драматурга, в якій він порушує проблему щастя і кохання в хаотичному, позбавленому сенсу світі. Основний конфлікт твору – зіткнення обивательського світогляду з ідеологією бунту, носієм якої є головна героїня драми Медея. Проте у своєму протесті проти світу компромісів коліска перетинає межу між добром і злом і знищує не тільки своїх дітей, але й себе. Специфіка проблематики й основного конфлікту драми Ануя зумовлює своєрідність образної системи твору.

До вивчення творчості Жана Ануя, зокрема його «Медей», зверталися Б. Барська, О. Борківська, Б. Зінгерман, О. Лисенко та інші дослідники. Так, наприклад, О. Борківська вбачає сутність драматизму творів Ж. Ануя саме в боротьбі героя за право здійснити свій і тільки свій вибір. Б. Барська розглядає античні джерела і проблематику п'єси «Медея». Б. Зінгерман, висвітлюючи проблему характеру в драмах Ануя, пропонує оригінальні спостереження щодо характеру головної героїні його «Медей» (порушення закону ампуа, невідповідність героїні середовищу та ін.). О. Лисенко інтерпретує твір Ж. Ануя з точки зору гендерної проблематики й аналізує маскуліну презентацію образу Медей. Але окремого дос-

лідження, присвяченого аналізу специфіки образної системи п'єси Жана Ануя «Медея», немає, що, зокрема, й обумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета пропонованої статті – аналіз особливостей образної системи названої драми Ж. Ануя у зв'язку зі специфікою проблематики й основного конфлікту твору.

Трагедія Ануя «Медея» написана на той самий сюжет із фіванського міфологічного циклу, що й однойменні твори Еврипіда і Сенеки. На перший погляд здається, що й система дійових осіб у цій п'єсі така сама, проте це не зовсім так. Ідеться не тільки про певну відмінність складу персонажів, а й про своєрідність їх трактування, про їхнє місце в художньому цілому драми. Зіставлення переліку дійових осіб зазначених трагедій («Медея» Еврипіда: Медея, Годувальниця, Креонт, Ясон, Вісник, хлопчики, сини Медей та Ясона, хор коринфських жінок, Вихователь, Егей; «Медея» Сенеки: Медея, Годувальниця, Креонт, Ясон, Вісник, сини Медей, хор жителів Коринфа; «Медея» Ануя: Медея, Годувальниця, Креон, Язон, Хлопчик (вісник), сини Медей (у переліку дійових осіб відсутні, з'являються на сцені наприкінці п'єси, нічого не говорять), Охоронець) дає можливість побачити певні відмінності.

По-перше, у Сенеки й Ануя відсутній раб – вихователь дітей, що пояснюється бажанням авторів розпочати свої твори безпосередньо з показу стану Медей, а не з розмови рабів про її стан. У такий спосіб певною мірою досягається заострення сюжетної ситуації п'єси.